

ספרי וכתבי רבותינו

גאוני המזרח

(ארם צונא-חאלב, ועוד)

שוויצא לאור מכתבו יד

במהדורה מפוארת

ע"י מכון

✦ מורשת יהדות סוריא ✦

שנת תשע"ט

SEPHARDIC HERITAGE
MUSEUM

דבר המכון

פני שנים ספורות דוקם בארה"ב המכון להוצאת ספרי רבותינו גדולי ישראל מחכמי ארצות המזרח, ובפרט ממצוקי רתבל גאוני ארם צובא, מאורי העלמה העתיקה, רבשורה האדירה שהניח המכון לפרתחו של עולם התורה, הינה הוצאת ספרי וכתבי רבותינו הגאונים גדולי הדורות, מתוך מאות כתבי יד אשר נתגלגלו לידינו כסייעתא דשמיא מופלאה, מאשר חידשו רבותינו זיע"א ככל מקצועות התורה, שאלות ותשובות, פסקי דין, חידושים על מסכתות הש"ס, הרמב"ם והשו"ע, דרושים מופלאים, וכל מיני דובשא דאורייתא.

כד כבר עמל המכון בשקידה וחריצות ללא לאות להשיג מכל רחבי העולם כתבי יד טרבורינו גאוני הדורות אשר נותרו לפליטה בבתי גזים שונים לנאלם מבעוד מועד למען ירוו התלמידים את צמאונם ולבל יעלמו בתהום הנשיה, ולא תחסר מתורת ישראל ה"ו.

בעוד הקל זכינו כבר להוציא תחת ידינו מעשרים ספרים מכתבי חכמי ארם צובא, ושלושה טרכים מכתב יד מרן הבן איש חי זיע"א, וכולם שויים לטובה בדיוק דקדוק והקפדה שיצאו לאור עולם מוגהים ומתוקנים בתכלית הדקדוק ע"פ כתבי יד יחידים, עם הערות וצינוי מקורות לאלפים, במעלות נשגבות ורמות מתרחת ידי צוות תלמידי חכמים מובהק שעמל ימים ויללות לברך על המוגמר.

בראש כל ספר הוצב מבוא ומחקר מקיף ונדיר השופך אור היסטורי על חיי המחברים אדירי התורה זיע"א, חיבוריהם תולדותיהם של צדיקים, ומפעליהם הכבירים.

ואכן כסייעתא דשמיא מופלגת ראינו ברכה בעמל'ינו, כאשר התקבלו הספרים הנפלאים בהערצה וברחוקת קודש ביישובות ובתי המדרשות שבארץ ישראל וברחבי העולם כולו, ובעז"ה בקרוב יתווסף על אלו חיבורים רבים אשר נמצאים בשלבי עריכה מתקדמים אשר יפציעו באור גדול להאיר את עולם התורה באור יקרות.

אנו תקוו שנוכה עוד כהנה וכהנה להמשיך להפיץ מעיינותיהם של חכמינו מצוקי תבל ורבני אר"ץ, להוציא לאור יצירות תורניות חשובות פרי עטם, למען יגנו דורות הבאים שוחרי תורה וגדוליה להתחמם באור נחלתם של רבותינו מצוקי אר"ץ.

לכו ונלכה ונחדש המלוכה...

◀ ספרים שיודפסו בקרוב ▶ מתוך כתבי יד

שו"ת רועה נאמן - או"ח
הגאון רבי יצחק שחיבר זצוק"ל

ספר וישא אברהם - בית הזוהר
הגאון רבי אברהם דיין זצוק"ל

ספר מי ימלל - חידושי ש"ס, רמב"ם וטור
הגאון רבי אברהם סתהון זצוק"ל

שו"ת וכתבים

הגאון רבי עזרא עטיה זצוק"ל

שו"ת דלי בפסקיא - או"ח יו"ד ואהע"ז
הגאון רבי אברהם סתהון זצוק"ל

ספר עבודת הצדקה ח"ב - שמות ויקרא
ספר עבודת הצדקה ח"ג - במדבר דברים
ספר עבודת הצדקה ח"ד - דרושים
הגאון רבי צדקה חוצין זצוק"ל

◀ ספרים העתידים לראות אור ▶ בשלבי עריכה

חידושי רמב"ם וטור - אבן העזר, או"ח ויו"ד
הגאון רבי צדקה חוצין זצוק"ל

כתבים ושו"ת
הגאון רבי רפאל צקין זצוק"ל

דרושים
הגאון רבי שמואל לאניאדו זצוק"ל

ספר צדור הכסף - דרושים
הגאון רבי יאשיהו פינטו זצוק"ל

ספר לחם חמודות
הגאון רבי דניאל פינטו זצוק"ל

עבודת הצדקה

הגאון רבי צדקה
חוצין זצוק"ל

דרושים וביאורים
על התורה בדרך פרד"ס
(כרך א - בראשית)

נאון הגדול רבי צדקה חוצין זצוק"ל, מגדולי גאוני קמאי לעדת ארם צובא, מיוחס דור אחר דור לדוד המלך ע"ה. הוא נולד בחלב בשנת תס"ג ונתגדל בין ברכי ענקי הרוח באר"צ, ולימים נתמנה לאחד מגדולי דייניה, רבינו היה מגדולי משיבי דורו חכם גדול ופקיע שמייה בהוראה. מלבד גדלותו העצומה בנגלה, היה גם מקובל גדול ובקי עצום בכתבי האר"י וכפי שנראה מכתביו הרבים.

בתקופתו של רבי צדקה, ידעה הקהילה היהודית בבגדאד קשיים ומורדות, מחלות קשות פגעו ללא הבחנה ודור שלם של ת"ח יודעי ספר נפלו חללים, החכמים שנותרו לפליטה חילצו את עצמם למקומות מרוחקים וכתוצאה מכך לא נותרו בה אלא חכמים צעירים מועטים שלא הגיעו להוראה. נשיא הקהילה באותו הדור שטח את צרתם בפני הגאון רבי שמואל לאניידו זלה"ה, ששימש כרבה של ארם צובא באותה העת, ובהוראתו נשלח רבי צדקה (סביבות שנת תק"ג) להוות בה רועה רוחני לצאן קדושים, הוא אסף סביבו תלמידים מקשיבים, ייצב מחדש את הישיבה שנסגרה, וביסס את הקהילה. מכוחו צמחה יהדות בגדאד של הדורות הבאים.

בשנת תקל"ו שוב פרצה מחלת דבר קשה והשתוללה ברחובות בגדאד, במגיפה זו חלה רבי צדקה, וכעבור ימים אחדים נפטר לב"ע.

ככפר עבודת הצדקה פורש רבי צדקה מאות דרשות וביאורים בשיטה גאונית וייחודית, מאפייניה של שיטת דרשות זו הם הפיכת המאורעות המקראיים לסוגיות הלכתיות המותאמות למחלוקות תנאים אמוראים, ראשונים ואחרונים, הכל שזור בפלפול עצום וגאונות מופלאה.

דגל מחנה אפרים

תשובות בד"ח השו"ע

הגאון רבי אפרים
לאנייאדו זצוק"ל

רבי אפרים הינו האחרון בשושלת רבני משפחת לאניידו ששימשו כרבניה הראשים של קהילת חלאב במשך מאתיים שלושים שנה ברציפות, מאז מינויו של בעל הכלים רבי שמואל לאנייאדו זצוק"ל שנשלח ע"י מרן הבית יוסף לשמש כרועה לעדת ארם צובא. רבי אפרים דרך בדרך אבותיו הקדושים, והיה לגאון עצום בדורו, את רוב תורתו קיבל מאביו הגדול רבי רפאל שלמה לאניידו בעל בית דינו של שלמה אשר התפרסם לאחד מגאוני הדור בשושלת הרבנים דחלאב.

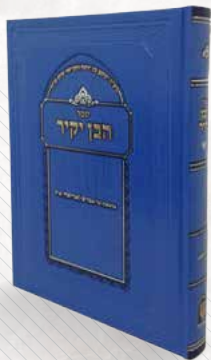
בשנת תקמ"ז התמנה תחת אביו לרבה הראשי של חאלב. בשנות כהונתו ברבנות היה מסור כל כולו לקהילתו, למרות עולה הכבד של משרתו והלחץ שנבע ממנה, רבי אפרים שימש רבה של חלב עד פטירתו, בשנת ה'תקס"ה, רווחת הדעה שהוא נפטר לבית עולמו בגיל צעיר, שכן על מצבתו נכתב כי "עודנו באבו נקטף", רבי אפרים לא זכה לבנים זכרים, לכך בסילוקו נחתמה רבנות משפחת לאנייאדו בראשות הרבנות של קהילת חאלב בסוריה.

כפי שמעידים חכמי אותה תקופה היה רבי אפרים כתבן גדול, אלא שרוב כתביו מעולם לא ראו אור, כעת 'דגל מחנה אפרים' נדפס בשלשה כרכים עם מאות תשובות מתוך כתב ידו בארבעת חלקי השו"ע, ובפרט בעניני חושן משפט. בתשובותיו אלו משתקפת גדלותו התורנית של רבינו בחתירתו לאמיתה של כל הלכה והלכה, מערכות מערכות שזורות בגאונות מרהיבה, בקיאות עצומה, ובהירות נפלאה, תוך כדי חדירה מעמיקה בבינה ישרה לנבכי הסוגיות וירידה לשרשי השיטות כמעייין המתגבר במשפטי השכל וההגיון, והכל ערוך בלשון צח מצוחצח מענשה ידי אמן מפליא לעשות.

ספר הבן יקיר

דרשות ופולמים
ע"ס הפרשיות

הגאון רבי אפרים
לאנייאדו זצוק"ל

בספר דרושים זה אספנו את הדרושים שנשתמרו מכתב יד רבינו במשך שנים רבות במקומות שונים, והוא נערך מב' כתבי יד, הראשון הוא כתב יד 'שבח נעורים', ועוד כתב יד 'דרושים' שהגיע לידינו, אכן אין ספר זה כולל כל דרושי רבינו כי בכמה מקומות בכתובותיו מציין רבנו לעוד דרושים אשר אינם לפנינו, תקוותנו שנוכה להשלים את המלאכה כולה בהתגלות תעלומות חכמה שאר דרושי רבינו בקרוב.

בספר הבן יקיר, סגנון הדרשות הוא סגנון ייחודי כפי אשר היה נהוג בארם צובא, אשר דקדוקי מקראות התבססו על פלפולים עמוקים בהלכה ובסוגיות הש"ס, ובמסכת האריגה נימא בנימא חבל בחבל עד אשר נדרשו הפסוקים כמין חומר דבר דבור על אופניו. הדרושים סדורים פרשה אחר פרשה עד פרשת יתרו ומשם להמשך הפרשיות בדילוגים עד לגומרה של תורה.

כרי להקל על הלומד חילקנו את דרושי רבינו לפסקאות ואת הדרושים הארוכים לאותיות, כמו כן עטרנו את הספר במראי מקומות לפסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל ולדברי הראשונים והאחרונים שהובאו בדבריו, בהערות בשולי הגליון נוספו ביאורים קצרים במקום הצורך, גם הובאו מקבילות מדברי אחרונים שדנו בנידוניו.

ארשות החיים ב' כרכים

שו"ת בד"ח
השו"ע, ליקוטים

הגאון רבי חיים
עטיה זצוק"ל

רבי חיים נולד בחאלב בשנת תקי"א. הן בעודו חי על עפרות תבל האירה האר"ץ מכבודו, גדול היה זה האיש מאוד מאוד, רוב גאונו וקדושתו וענות צדקו נודעו על פני תבל למשגב, גאוני זמנו חרדו לקראתו והעריצו תורתו למרות שנפטר בדמי ימיו בן מ"ד שנה בלבד.

הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל, ואף על תורתו של גאון ישראל זה לא שפר המזל, והיו כתביו הרבים גנוזים וספונים שנים רבות, אך רובי תורתו אשר חידש ברוחב ביתו ברבות העתים נעלמו, ספו וגם תמו, נגנבו ונאבדו, ואך מעט מזעיר נשאר לזרעו אחריו.

ספר זה נדפס מתוך חמשה קבצים של כתבי יד שבאו לידינו, התשובות הועתקו מכתה"י בדייקנות מרובה, להקל על המעיין הכנסנו פיסוק וקיסוע בכל דברי רבינו, ובסימנים הארוכים חילקנו את אריכות הדברים לענפים ואותיות, נוספו הערות וציונים בשולי הספר, ובסופו מפתח מפורט למצוא דברי חפץ.

רבינו המחבר עסק בתורה בעמל ויגיעה מתוך ייסורים רבים וסבל רבות בחייו, כאשר שבעה מבניו ובנותיו נפטרו בקטנותם על פניו, על הכל הצדיק את הדין בענוות חן מופלאה.

בראש הספר הובאו הספדים מכתב יד שהספידוהו גדולי דורו, עיון קל בהספדים הללו מגלה לנו טפח על גאונותו ושקידתו של הגאון, ושמו הטוב שפקע למרחקים. בסוף הספר הובאו ליקוטים רבים מתורתו של רבי חיים מכתבי יד, ומהנדפס, בהם ביאורי מקראות, חידושי אגדה, פסקי דינים, וליקוטים ממה שאמר ודרש בע"פ.

ספר ויחי יעקב

הלכה - דיני צדקה
ומעשר כספים

גאוני ארם צובא נ"ע -
מכל הדורות

סדרת הספרים 'ויחי יעקב' היא לקט חידושים ופסקי הלכה מאת גאוני וחכמי סוריא. כל אחד מהספרים בסדרה מוקדש לנושאים אחרים בהלכה. 'ויחי יעקב' נועד להעשיר את יהדות העולם בנכס תורני, כל אחד מהספרים בסדרה יוקדש לנושאים שונים בהלכה.

לעת עתה נדפס כרך אחד מסדרה זו - חלק 'צדקת אר"ץ', החומר המובא ב'צדקת ארץ' נלקט מלמעלה משישים ספרים נדירים ומכתבי יד של חכמי חלב שהתגלגלו לידינו, ועוסק כולו בדיני צדקה ומעשר כספים, עליהם באו מדורים מורחבים הכוללים מקורות, ביאורים והערות, בסוף הספר מפתח מפורט.

במיוחד יש לציין את חיבורו של רבי רפאל שלמה לאנייאדו (רבה הראשי של חאלב) על הלכות מעשר כספים, מתוך ספר תשובותיו הנודע 'בית דינו של שלמה', חיבור שתרם תרומה עצומה לידיעת הלכות אלו על בורים, חלק גדול מדבריו מצוטט ונידון ב'צדקת אר"ץ'.

תפילתנו ותקוותנו שספר 'צדקת ארץ' יעביר ויבהיר את תורת חכמי סוריא על הלכות אלו.

ספר בית יעקב

אגדות הש"ס

הגאון רבי אברהם
דיין זצוק"ל

הגאון המופלא כמוהו"ר אברהם ב"ר ישעיה דיין זצוק"ל המיוחס דור אחר דור לדוד המלך ע"ה (השתלשלות הפרוסה על פני שמונים וארבעה דורות), הלא הוא אחד מיוחד מדמויות ההוד של רבנות חלב לפני כמאתיים שנה, הוא נחשב לאחד ממנהיגי חלב בכלל וממנהיגייה של קהילת המסתערבים בפרט.

לא ידועים לנו פרטים ברורים על שנת לידתו, ושנות ילדותו של רבי אברהם, אולם מעיון מדוקדק בספר 'בית יעקב', אפשר להסיק שרבי אברהם נולד לכל המאוחר בשנת ה'תקע"ג.

רבי אברהם למד תורה שנים רבות בעמל ויגיעה מתוך הדחק ממש, וכתב את ספריו הרבים תוך עיון מבעית כפי שמעידים כתביו והחכמים בני דורו זעו חלו מפניו לרוב עוצם קדושתו וטהרתו, מלבד חיבורו זה - 'בית יעקב', כתב חיבורים תורניים רבים במגוון מקצועות היהדות - פירושים על התנ"ך, שאלות ותשובות, מוסר וקבלה: 'שיר חדש', 'זכרון לנפש', 'הולך תמים', 'פועל צדק', 'יוסף אברהם', 'וישא אברהם' ו'טוב טעם', חיבוריו הגיעו לכל קצוות תבל והתקבלו בכל מקום בכבוד ובחיבה יתירה.

רבי אברהם נפטר לבית עולמו ביום י"ז במרחשוון ה'תרל"ז ונקבר במערת הצדיקים הצמודה לבית הכנסת הגדול של חלב.

בחיבור הנוכחי, פורש רבי אברהם את אגדות הש"ס בגאונות מקורית, עם גישה ייחודית וקו ישר של אופי הפשטות, בדבריו מפרש ומבאר מסתורין שבנגלות ובנסתרות.

ספר בן אברהם

חידושים על התנ"ך
ואגדות הש"ס

הגאון רבי אליהו
עבאדי זצוק"ל

בתקופה אשר בה ענקי רוח האירו פני תבל, ישב רבי אליהו עבאדי בפניתו המוסתרת. מצלילו נראה כי היה מן החכמים אשר הענוה והצניעות, היתה משאת נפשם, לא הלך בגדולות ונפלאות, לא גבה לבו ולא רמו עיניו, ולא חשב במחברת חידושיו לעשות לו שם כשם הגדולים אשר בארץ, במשך כל ימי חייו התהלך בתום לבבו בקרב ביתו עטוף במעטה הצניעות, ולא נודע שמו בין שורות גדולי רבותינו, שנתפרסמו שמותיהם בהיכלי רבנן.

אחרי רבות בשנים מסילוקו של אותו צדיק התגלה כוחו וגבורתו בתורה, ככוכב זרח אורו בפתע פתאום בהתגלות כתביו וחידושיו כמגדל אור בחשיכה, ולפנינו עולה מן המזרח אותה דמות פלאית ומסתורית, רבת ההוד, אפופת ריז, שריד לדור דעה גאון אדיר שרגליו נטועות עמוק בתורה.

רבי אליהו חי ופעל לפני למעלה ממאה שנה בגלילות ארם צובא, למד ושימש לפני מי שגדול הלא הוא גאון בדורו רבי יהודה קצין זלה"ה - בעל מחנה יהודה, את חידושיו העלה עלי גליון ביאורים מזוקקים על פסוקי התנ"ך ואגדות הש"ס פעמים בארוכה פעמים בקצרה. בתוך הספר משוקעים משובצים כפנינים חידושים רבים אשר שמע מרבו הנז'. בסוף הספר נדפס גם ספרו 'חסד אל' - חידושי מסכת אבות מכתב יד קדשו (על ג' הפרקים הראשונים).

ברכת הרי"ח ב' כרכים

חידושים ע"ס
הפרשיות ומסכת אבות

רשכבה"ג מרן רבינו יוסף
חיים זצוק"ל - הבן איש חי

א תולדותיו של הארז בלבנון הגדול שבענקים, אין מן הצורך לפרט, וכבר ידועים ומפורסמים הם פעליו ומפעליו לכל בר בי רב.

חידושים נשגבים מתורתו רבת ההקף אשר לא שזפתם עין מעולם ועד עתה, טמירים ונעלמים מעין כל, נתגלו רק לאחרונה. החיבור שלפנינו מורכב משלושה פנקסים כתובים בכתב - יד קדשו של רבינו רשכבה"ג. בשנת תשל"ב כשעלה נכדו ח"ר דוד זצ"ל לארץ ישראל העלה עמו בחירוף נפש את מרבית כתיבותיו של סבו הגדול - ונדפסו לרבים - שוכנים הם בכל בית מבתי ישראל והכל הוגים בהם, אולם דוקא פנקסים אלו שכתב רבינו הגדול לעת זקנותו (במשך כשש שנים עד שנתו האחרונה - שנת תרס"ט), נותרו כמות שהם בעיר הבירה בגדאד, אין אתנו יודע מדוע נותרו פנקסים אלו, ומה הגיע אליהם מפטירת רבינו ועד המצאותם.

בסייעתא דשמיא מופלאה בשנת תשס"ג, נמצאו הכתבים הללו יחד עם מאות רבות של ספרי קודש ואלפי מסמכי הקהילה היהודית בגדאד, צבורים עמרים עמרים כאבן שאין לה הופכין במרתפי בניין המודיעין של הממשלה העיראקית בבגדאד. שלא כשאר הספרים שנמצאו שם שקועים במים עמוקים כאבן במצולה וניזוקו קשות, כתבים אלו כמעט ולא ניזוקו, נגאלו אחר כבוד ונמצאים כיום בווינגטון.

הפנקסים מכילים חידושים על פרשיות התורה, הפטרות, ופרקי אבות, ונדפסו במהדורתנו מוגהים בדקדוק, עם הארות וביאורים והקבלות משאר ספרי רבינו ושאר מעלות נשגבות ורמות מתחת יד צוות תלמידי חכמים מובהק שעמל ימים ולילות לברך על המוגמר.

ברכת הרי"ח

אוסף כתבים

רשכבה"ג מרן רבינו
יוסף חיים זצוק"ל -
הבן איש חי

ס פר זה מצטרף לשני הכרכים הקודמים, הספר מחולק למספר מדורים:

מדור דרושים, בו נכללו דרושים רבים שלא ראו אור מעולם ומקורם בכתב יד המעתיק שהעתיקם בבגדאד מתוך צרורות כתבים של רבינו. בין הדרושים נמצא הספד נדיר על מורו ורבו הנערץ רבי עבדאללה סומך זצוק"ל בעל הזבחי צדק.

מדור התשובות, חלקם חדשים ממש, ובחלקם תשובות שנדפסו כבר בספרו רב פעלים, אולם פעמים רבות נמצא בהם שינויים משמעותיים ותוספות חשובות של סברות ציונים ומקורות. תחת כל תשובה עבודה נפלאה של צוות ת"ח חברי המכון שעקב אחר כל פסקא ופסקא בדיוק נמרץ וסקירת כל המקורות בשאר ספרי המחבר.

מדור בקשות ותפילות, מופיעים בו בקשות ותפילות ייחודיות שנעתקו מכת"י רבינו ולא נדפסו בספרי תפילותיו - לשון חכמים.

מדור הגהות, בו נתאספו הגהות וגלינות משארית פליטת אוצר ספרי הבן איש חי אשר באו לידינו. בסוף הספר קובע ברכה לעצמו מדור ליקוטי שמועות, נכללו בו אסופת שמועות מפי קדשו של רבינו בהם פירושי תנ"ך ואגדות, וכן פסקים והלכות מתוך כתיב יד וספרים נדירים מחכמי דורו. פירוט הספרים, הכתבים ומחבריהם מהם נשאבו השמועות מופיע בסוף המדור.

ספר ידו קודש

חידושי ש"ס, רמב"ם, שו"ע, מקראות ודרשות

הגאון רבי ישעיה דאבא צוק"ל

רבי ישעיה דאבא היה מאנשי מסתורין שבאר"ק, שמו הנערץ כסה על אישיותו הדגולה, ועל אף שכנראה לא היה נחבא לכלים, והרביץ תורה בפומבי, אבל מעגלותיו ונתיבותיו לא נודעו לנו. אכן מתוך ספר זה אשר אנו מוציאים לאור מכתב ידו, נפתח לפנינו פתח דק, להציץ אל טוהר נפשו העטוף ברזי דרוזין.

כחיינו כן חידושינו, לא ברעש, ולא בקול, בנחת ובשקט יורד הוא לשיטתו, בפשטות בצניעות ובמיעוט דברים מגלה לנו את אור הגנוז בעומק הפשט, הן בפשטי הגמרא, הן באגדתא, הן בהלכה, והן בדרשותיו. הצד השווה בכל דבריו, הם גאונותו המעמיקה החודרת עמוק עמוק, מחוללין עד השיטתו, תוכה רצוף בקיאות עצומה בכל מכמני התורה, אחת מהם לא נעדרה.

בין האריות שבלט בימי רבי שמואל לאנייאדו היה רבי ישעיה מחבר ספרו זה, אשר נחשב לאחד מגדולי העיר.

לפנינו בתוך הדפים שכתב רבינו החידושים שזכינו להוציא לאור בספר דנו, היו כמה דפים שהיו כתובים בלשון ערבית (באותיות א' ב' עברי), ונתגלו לפנינו כמה רשימות שכתב רבינו לעצמו כנראה לדורשן לפני הציבור דברים העומדים על הפרק, להתריע על פרצות שבעיר שצריכים לגודרן..

רבינו כיהן כראש ישיבת 'סילוירא', והיה לאחד הבקיאים הגדולים בחכמת עיבור השנים וקביעות החדשים ובהלכות סת"ם, רבי ישעיה נפטר ב"ב אלול תקל"ב ונטמן במערת הצדיקים, סמוך ונראה לבית כנסת הגדול והעתיק בארם צובה.

ספר קדושת אר"ץ

דיני הפסק בקדושות שבתפילה

חכמי ארם צובא נ"ע

א' בכסלו תרנ"ז פורסם בכתב העת התורני הקדום 'המאסף', מאמר שכתב רבי מנחם שוויכיה, תלמיד חכם חלבי צעיר, בשנות העשרים המוקדמות לחייו. במאמרו דן רבי מנחם במה שפסק השולחן ערוך, ולפיו אדם השומע 'קדושה' בזמן אמירת 'פסוקי דזמרה' מחוייב לענות עם הציבור, וכן אם נמצא בברכות 'קריאת שמע' ו'קריאת שמע'.

רבי מנחם זצ"ל, העלה שאלה אם פסק זה נוגע רק ל'קדושה' של חזרת השי"ץ או גם ל'קדושה' של 'יוצר' ו'ובא לציון' - 'קדושה' דסדרא'. בשולי המאמר הוסיף עורך כתב העת, הגאון חכם בן ציון קואניקה זצ"ל, את דעתו בעניין.

רבי מנחם לא חזה כי מאמרו יעורר פולמוס אדיר שיכה גלים במשך ארבע שנים כמעט, עד חודש ניסן תר"ס, תוצאות הפולמוס נשתלשלו מארם צובא לדמשק, מדמשק לטבריה, מטבריה לירושלים ומירושלים לחברון.

בפולמוס זה הביעו את דעותיהם מע"ג הכתב חכמים רבים, ביניהם: הגאון רבי שלום הדאיה, הגאון רבי אליהו חמווי, הגאון רבי הלל דוד סתהון, הגאון רבי יצחק אבולעפיא, הגאון רבי אליהו ילזו, הגאון רבי רחמים יוסף פראנקו, הראשון לציון רבי יעקב אלישר, רבי יעקב יוסף הכהן טארב, הגאון רבי חי חוויטה הכהן, ועוד. כולם נתקבצו ובאו בספר זה בתוספת הערות והארות.

בראשית שנות תר"ס, לאחר חילופי המכתבים הנרחבים, שקט הפולמוס ושקע, אולם לאחר שחילופי המכתבים יצאו לאור, הובא הנושא לידיעתו של הציבור הרחב. בדורות הבאים הוסיפו תלמידי חכמים לדון בנושא.

שו"ת דלי בפסקיא

חלק חושן משפט

הגאון רבי אברהם
סתהון זצוק"ל

רבי אברהם היה מגדולי חכמי ורבני ארם צובא לפני כמאתיים שנה, שקדן עצום בתורה, הוא עסק במסחר במשך יום אחד בשבוע בלבד והתפרנס בדוחק רב, את ששת ימות השבוע האחרים הקדיש ללימוד תורה בלבד, בזכות התמדתו העצומה בלימוד התורה צמח רבי אברהם לתלמיד חכם נערץ ואף היה לאחד מהדיינים החשובים בחלב.

באהת מתשובותיו הוא מקונן על מעורבותו העמוקה בעניין עסקי מסוים שאינו מאפשר לו ללמוד תורה בשעות היום, וזה לשון קדשו: "שזה ימים אחת ושש אחת ושבע עסוקני בענין א' לילה ללילה טרוד אני במוזנותי דנקיט לי שוקא מוכרחני במעשי ולכשאפנה אשנה כל שזמנו בלילה וכל ימי מצטער על המקרא (ואין הפנאי מסכים) דליגרוס בהדי חבריא מה שאני מעלה על הספר ובדיו לידע ולהודיע הי תניא והי לא תניא ואי זה מהם יכשר". לקראת סוף ימיו הוא פרש מעבודתו, ואת ארבע - עשרה שנותיו האחרונות הקדיש ללימוד תורה בלבד.

נאונים רבים מהפוסקים ציטטו בספריהם את פסיקותיו ואת חידושיו של רבי אברהם, בהם רבי

מרדכי עבאדי, בספרו 'מעין גנים', ורבי יוסף חיים, בעל ה'בן איש חי', בשו"ת 'רב פעלים', מה שמעיד על היותו פוסק מן השורה הראשונה ותלמיד חכם מרבים.

כעת יצא לאור ספר תשובותיו דלי בפסקיא על חושן משפט, ומחובר לטהור ספר לשונות בח' ד'ל מכתב ידו הקדושה, הכולל הארות והערות בסוגיות שונות בלשונות רבותינו הפוסקים ביניהם מהריט"ק, כנסת הגדולה, מהרשד"ם, מחנה אפרים, החיד"א ועוד. בקרוב יודפס חלקו השני של הספר דלי בפסקיא העוסק בחלק אורח חיים, יורה דעה, ואבן העזר.

תשובותיו של רבי אברהם מכילות מידע מעניין על חיי היום - יום בחלב, על דרכי המסחר באותם תקופות ועל הבעיות ההלכתיות שעוררו עמהם.

רבי אברהם סתהון נתבקש לבית עולמו ביום ג' י בכסלו ה'תקע"ו. בגודל ענוותנותו לא התיר לחרוט על מצבתו שום תואר כבוד, אלא ציווה לחרוט עליה את המילים: "מצבת קבורת נבזה וחדל אישים, יודע מרת נפשו איש צעיר ושמו אברהם בכה"ר שלמה סתהון תנצב"ה".

ספר נאות יעקב

מכתבי הלכה וביאורים
בסוגיות הש"ס

ספר נאות יעקב עלו ובאו כתבי הקודש - מכתבי תורה אשר התכתבו ביניהם הני תרי צנתרי דדהבא גדולים בדורם, הגאונים רבי יעקב עדס, ורבי נסים אלישר, התפלפלו השנים בחדוותא דאורייתא בעשרות נושאים במרחבי ים התלמוד, מתוך ענוה מופלגת זוהר מידות. כל אלו נדפסו מכתב יד קדשם בספר זה.

בסוף הספר נדפסה חליפת מכתבים היסטורית ששלחו רבי יעקב עדס ורבי בן ציון חזן (מנהלה הרוחני של ישיבת פורת יוסף באותם ימים) אל מר אהרן שמש - איש עסקים מתל אביב אשר העריץ וכיבד מאד את חכמי ישראל, ובהיותו בעל יכולת, ראה לעצמו זכות לשלוח ממון ומזון לכמה מרבני ירושלים בעת ההיא - זמן מצור ומלחמה בירושלים עיה"ק, הדורונת ששלח היו הצלת נפשות של ממש לאותם חכמים ששהו בירושלים בזמן מחסור עצום וימים קשים של פחדים וחששות.

הגאון רבי נסים אלישר זצוק"ל

רבי נסים נולד בירושלים בשנת תרי"ג לאביו הגאון הנודע רבי יעקב שאול אלישר - בעל הישא ברכה אשר שימש במעלתו הרמה כראשון לציון.

יהיד ומיוחד היה רבי נסים אלישר דמות מופת בין חכמי ירושלים, את תורתו עשה עיקר ומלאכתו עראי, למרות גדלותו ושקידתו הנוראה שנודעה לתהילה בין אנשי דורו, לא משך רבי נסים את ידיו מפעילות למען הציבור, רבות הן המשרות הציבוריות ששימש בהן, ובכולן הקפיד מאד שהכל יהיה מדוקדק ע"פ משפטי התורה.

כאחת ממכתביו כותב רבי נסים את רחשי ליבו הטהור: 'מעולם לא חפצתי בגדלות, ולא לכתוב שום חידושים קושיות ודקדוקים, כי אם ללמוד לשם שמים, ובפרט לעת זקנתי' וכו'.

רבי נסים אלישר נתבקש לשמי מרומים ביום י"ב לחודש תמוז תרצ"ד, וירושלים חסרה את אחד מענקיה.

הגאון רבי יעקב עדס זצוק"ל

רבי יעקב מגדולי חכמי ירושלים בדורו, נולד בארץ הקודש בח' באדר שנת תרנ"ח, לאביו הגאון המפואר רבי אברהם עדס זצוק"ל.

מורה דרכו הראשון היה אביו הגדול. בהיותו בן שתים עשרה בלבד החל ללמוד בישיבת 'אוהל מועד' בראשותו של הגאון רבי רפאל שלמה לאנידו, כמו כן קיבל תורה מהגאון רבי יוסף ידיד מגאוני ירושלים בעת ההיא.

לימים לימד רבי יעקב בישיבה בה למד - ישיבת אוהל מועד, ולאחר מכן כשהוקמה ישיבת פורת יוסף פנה ללמד ולהצמיח את גדולי הדור שאחריו. בשנת תרצ"ה מינה הראשון לציון רבי יעקב מאיר את רבי יעקב לדיין בבית דינו שבירושלים - שם נתפרסם לאחד מגדולי הדיינים בארץ ישראל, את כהונתו כדיין המשיך בד בבד עם לימודיו היום יומיים בישיבת פורת יוסף. בשנת תשי"א הצטרף אל בית דינו של הגאון רבי צבי פסח פראנק, בהרכב בית הדין נמנה גם הגאון רבי יוסף שלום אלישיב.

כשנת תשכ"ג חלה רבי יעקב באירוע מוחי קשה, הוא הובהל לבית החולים, ובמשך כארבעה חודשים סבל רבי יעקב מכאבים קשים ואיומים, ביום שישי כ"ז תמוז סמוך לכניסת השבת, נפטר לבית עולמו.

ספר 'אשרי העם'

הערות וביאורים
ע"ס השו"ע

הגאון רבי מרדכי
עבאדי זצוק"ל

רבי מרדכי עבאדי, נולד בחלב בשנת תרפ"ו, ומאז היותו נער לא מש מתוך האוהל, לימים נודע כאחד מגדולי תלמידי החכמים של סוריה, ובה התגורר רוב ימיו, הרבה מתורתו קיבל רבי מרדכי מרבו רבי משה סוויד זצוק"ל, רבה הראשי של חלב.

היה הוא איש אשכולות, בקי בנגלה ובנסתר, ואף שימש ברבנות בעיר קיליז שבטורקיה, גדלותו בתורה ובחכמה הניבה פירות בדמות כמה ספרים חשובים. ספר תשובותיו 'מעין גנים' הוא אחת מיצירותיו הגדולות בכמות ובאיכות, והוא ידוע ומקובל בקרב הפוסקים. יצירת פאר זו חושפת לעין המעיין בתשובות הארוכות והמפורטות שבה את עומק הבנתו של רבי מרדכי, את כושר הניתוח המיוחד שלו ואת הידע העצום שהיה לו בכל רחבי הספרות התורנית.

רבי מרדכי העמיד תלמידים הרבה שהאירו את העולם באור חכמתם, הללו גדלו ונעשו תלמידי חכמים ידועי שם, ביניהם רבי יעקב חיים ישראל אלפיה, מחבר הספר 'ריח ליצחק'. רבי ישעיה דיין, שלימים שימש אב בית הדין באר"ץ, מחבר הספר 'זה כתב ידי' וספרים חשובים נוספים. רבי חיים שאול דווך, שהתפרסם בעולם כאחד מגדולי המקובלים ומחבר הספרים 'איפה שלמה', 'פאת השדה' וספרים חשובים נוספים בענייני

קבלה. רבי יעקב שאול דווך, ששימש רבה של קהילת קיליז אחרי רבו רבי מרדכי עבאדי, ובתקופה מאוחרת יותר שימש רבה הראשי של אר"ץ ואב בית דינה. רבי אליהו חמווי, ששימש ראש בית הדין באר"ץ. רבי שאול סתהון - דבאח, לימים רבה הראשי של בואנוס איירס שבארגנטינה ומחבר ספר התשובות החשוב 'דבר שאול'. ורבי יעקב יוסף רופא, שאף הוא היגר לבואנוס איירס, מחבר הספר 'קול מבשר'. בספרו מציין רבי יעקב יוסף רופא, שכל תלמידי החכמים הגדולים שבזמנו היו תלמידיו של רבי מרדכי עבאדי.

החיבור הנוכחי הנדפס מכתב ידו 'אשרי העם' הוא אוסף של פירושים על ארבעה חלקי ה'שולחן ערוך', בצירוף הערותיו והארותיו של רבי מרדכי עבאדי.

נוסף על בקיאותו ושליטתו העצומה של רבי מרדכי בתלמוד ובפוסקים, הוא היה בר סמכא בעומק תורת הסוד והקבלה, תפילותיו היו ידועות לשם ולתהילה ברחבי אר"ץ.

בשנת תרמ"ג (1883), בהיותו בדרכו לירושלים, נפטר רבי מרדכי עבאדי בבירות, בירת לבנון, ושם מנוחתו כבוד, בן חמישים ושבע שנים בלבד היה רבי מרדכי בפטירתו, אולם הוא הספיק לפעול רבות בחייו, והשאיר אחריו מורשה רוחנית עשירה.

